

UDK 811.134.3(81)
811'282.8(81)
81'366:81'367
81'282(81)
Pregledni članak
Prihvaćeno za tisak 05. 09. 2005.

Daliborka Sarić
Filozofski fakultet, Zagreb

Kreolska obilježja nestandardnih varijeteta brazilskog portugalskog

Nakon uvodnog prikaza najosnovnijih pojmova i problema suvremene kreolističke teorije, u ovom su radu predstavljena neka gramatička obilježja nestandardnih varijanti brazilskog portugalskog koja, osim što brazilski portugalski odvajaju od europskog, pokazuju neke paralele s kreolskim jezicima (portugalske leksičke osnove) i time upućuju na specifičan povijesni razvoj portugalskog jezika u Brazilu, zahvaćen, prema nekim teorijama, procesom (djelomične) kreolizacije. Kako pokazuju moderna dijalektološka istraživanja, neki lokalni govori imaju dosta visoku koncentraciju takvih kreolskih (kreoloidnih) elemenata pa se tako, na primjer, helvecijski govor s krajnjeg juga Bahije obično klasificira pod kreolske jezike, iako u dosta uznapredovalom stupnju dekreolizacije. Osim prikaza kreolskih obilježja brazilskog portugalskog, znači obilježja koja se ne uočavaju isključivo u izoliranim ruralnim govorima, već i u varijetetima bližim standardnom jeziku, htjela sam upozoriti na neke metodološke propuste i moguće površnosti i pogreške u analizi temeljnih jezičnih podataka. To bi se ovaj put odnosilo na interpretiranje pretežno morfosintaktičkih problema unutar glagolske skupine, u svakom slučaju jednog od najvažnijih područja interesa kreolističkih razmatranja općenito. Primjeri su pretežno uzimani iz: Holm (1992), Holm, Lorenzino & Mello (1999), Naro & Scherre (2000), Perl & Schwegler (1998). Unijela sam izmjenu koja se odnosi na zapis. Nisam, naime, koristila u konsultiranim radovima najčešće upotrebljavanu kombinaciju fonetske i fonološke transkripcije, već sam zbog, za većinu slučajeva irelevantnosti podataka koju nudi takva transkripcija, te zbog preglednosti i lakše usporedbe sa standardnim (europskim) portugalskim brazilске primjere pisala u skladu s portugalskim pravopisom. Primjeri koji se ne nalaze u navedenim izvorima osobno su prikupljeni.

1 Osnovni pojmovi

Izdvojiti kreolske jezike kao posebnu skupinu jezika po nekima je moguće jedino na temelju podataka o specifičnim sociolingvističkim uvjetima njihova nastanka i razvoja. Jedan manji broj autora ipak pretpostavlja da su posljedica specifičnog tipa kontakta uslijed kojeg nastaju takvi jezici i mnogobrojne struk-

turalne promjene, odnosno jezične inovacije, pa se u takvim teorijama kreolski jezici razlikuju od ostalih i po određenim tipološkim obilježjima. Do sada su najbolje proučeni neki od kreolskih jezika nastali u okolnostima europske kolonijalne ekspanzije. Njihova veza s engleskim, francuskim, portugalskim, španjolskim ili nizozemskim uglavnom je lako prepoznatljiva zahvaljujući leksiku koji su od tih jezika naslijedili.

Budući da slabo poznajemo povijest mnogih jezika i njihovih govornika, i da dovoljno strogi lingvistički kriteriji za identifikaciju konkretnih jezika kao kreolskih do sada nisu uspostavljeni, vrlo je teško odgovoriti na pitanje koji bi sve jezici svijeta spadali u tu skupinu. Situacija je još kompliciranija kada je u pitanju prepoznavanje postkreolskih jezika, to više što u kreolistici još uvijek nisu konačno definirani osnovni pojmovi, pa tako ni sam pojam kreolskoga jezika i kreolizacije. Brazilski portugalski, afrikaans, afroamerički engleski, francuski s otoka Réunion i španjolski na nekim karipskim područjima već su duže vrijeme predmet proučavanja kao mogući postkreolski ili polukreolski jezici.

Obično se pretpostavlja da je postojanje pidžina preduvjet nastanka kreolskog jezika. Pidžin je jezik koji se stvara u novonastalim okolnostima kontakta više od dviju¹ skupina govornika različitih, međusobno nerazumljivih jezika. Budući da se koristi u specifičnom i ograničenom tipu kontakta, jezik razvija, barem u početku, samo funkciju osnovnog sporazumijevanja. On je kao takav svim govornicima strani jezik, što među ostalim znači da se mora učiti i da neki njime vladaju bolje, a neki lošije. Leksik se obično temelji na jeziku socijalno ili ekonomski dominantnije grupe. Za razliku od početne faze pretpidžina (*jargon*), u pidžinu već možemo prepoznati određenu strukturiranost jezičnih elemenata. Pidžin je jezik vrlo reducirane gramatike i uska vokabulara, a razumljivost je potpuno ovisna o kontekstu. Ovisno o načinu na koji se mijenjaju socijalne okolnosti, pidžin s vremenom može izaći iz upotrebe, a postoji i mogućnost da se stabilizira, odnosno stekne širu funkcionalnu domenu, razvijajući pritom strukturu i vokabular. Ako dobije izvorne govornike (čitave jedne jezične zajednice), pidžin postaje kreolski jezik. Kreolski jezici kodificiraju ono što i drugi prirodni jezici kodificiraju u gramatici i vokabularu, i imaju sve uobičajene jezične funkcije. Iako je teško razlikovati proširen, stabilan pidžin od kreolskog jezika kojemu je poslužio kao osnova, smatra se da sama nativizacija svakako doprinosi dodatnim strukturalnim promjenama. Još je uvijek jedan od najaktualnijih pristupa u rješavanju pitanja geneze (nekih) kreolskih jezika Bickertonova teorija o jezičnom bioprogramu² kojom se objašnjava porijeklo i razvoj onih kreolskih jezika koji su nastali u vrlo kratkom razdoblju na osnovi nestabilna, neproširena pidžina. S obzirom na neadekvatan, reduciran i gotovo u potpunosti nestrukturiran *input* kojem su izložena djeca u kontekstu tako drastičnih smetnji u prijenosu jezika, aktivira se njihov genski naslijedeni, univerzalni jezični bioprogram u svrhu kreiranja potpunoga jezika. Zahvaljujući tom urođenom mehanizmu, u novom se jeziku javljaju gramatička pravila kojih u inputu nije bilo³, a leksičke se jedinice, od kojih su neke odmah pod-

1 Thomason & Kaufman 1987.

2 Bickerton (1984) »The language bioprogram hypothesis«, *The Behavioral and Brain Sciences* 7

3 Iako Chomskijeva teorija ne predviđa stvaranje sasvim novih gramatičkih pravila, možemo zamisliti *LDA* kao mehanizam koji se upotrebljava i razvija do one mjere do koje je to u zada-

vrgnute gramatikalizaciji, preuzimaju direktno iz pidžina/žargona. Kreolski se jezici međusobno razlikuju po udaljenosti od obilježja koja nudi bioprogram. One jezike koji pokazuju najočitiiji utjecaj bioprograma Bickerton naziva radikalnim kreolskim jezicima. Po nekim drugačijim pristupima⁴ u takvom tipu kreolizacije presudnu ulogu imaju odrasli govornici, odnosno strategije učenja stranog, a ne materinjeg jezika, uz intenzivnu interferenciju supstrata. Nativizacija stabilnog, iskristaliziranog pidžina fenomen je koji se prilično razlikuje od rane kreolizacije. Kreolski jezik koji nastaje u tom kontekstu osnovne strukture nasljeđuje iz pidžina koji ih je postupno razvijao u dugom razdoblju stabiliziranja.

U kontaktu s nekreolskim jezikom, obično »donatorom« leksika⁵ i službenim odnosno društveno prestižnim jezikom, kreolski se jezik može gotovo u potpunosti približiti željenom modelu, uz stvaranje postkreolskog kontinuuma⁶ i eventualno izumiranje bazilektalnih varijanti. Mehanizam takve jezične promjene naziva se dekreolizacijom (koja je u osnovi proces intenzivnog posuđivanja), a rezultat tog procesa postkreolskim jezikom. Kreolski se jezik dekreolizira usvajanjem leksika i gramatičkih obilježja nekreolskog jezika. Bazilekt je varijanta s najvećim brojem kreolskih obilježja, u varijantama mezolekta ima ih manje, a u akrolektu je najmanje tih obilježja, s tim da se pojam akrolekta ponekad koristi i u značenju samoga superstrata.

Prema teoriji o implikacijskoj hijerarhiji⁷ jezičnih elementa prisutnih u različitim varijantama kontinuuma, dekreolizacija se odvija po točno određenoj shemi. Govornici neke neakrolektalne varijante usvajaju akrolektalne jezične elemente po određenom redosljedju; korištenje (usvajanje) određenih oblika i struktura, X–obilježja, podrazumijeva obavezno korištenje i nekih (ne bilo kojih) drugih, Y–obilježja, što znači da nisu moguće sve kombinacije. Kretanje kontinuumom ne mora biti jednosmjerno, pa tako imamo i rekreolizaciju, proces u kojem govornici mezolekta preferiraju usvajanje bazilektalnih formi, što je u vezi s osjećajem identiteta i tzv. prikrivenim prestižem kreolskog jezika. Većina je govornika kompetentna u više sustava unutar kontinuuma. Po nekim su kreolski jezik (sa svim svojim varijantama) i konkurentni nekreolski dva nekompatibilna sustava pa ne mogu tvoriti jednodimenzionalni kontinuum, umjesto kojeg se predlažu višedimenzionalni modeli⁸. Takvi se modeli koriste i

nim okolnostima potrebno, uz ograničenja koja dozvoljavaju još slabiji od uobičajenog poticaja iz okoline pri usvajanju prvog jezika.

- 4 V. npr. Arends, Jacques »Towards a gradualist model of creolization« u Byrne & Holm (eds) 1993, *Atlantic meets Pacific*.
- 5 DeCamp (1971) pretpostavlja kao jedan od osnovnih uvjeta dekreolizacije to da jezik kojemu se određeni kreolski jezik približava uvijek mora biti superstrat (leksifikator) tog kreolskog jezika. Neki su slučajevi međutim pokazali da taj uvjet nije nuždan. Npr. sranan (Surinam), kreolski jezik engleske leksičke osnove, razvija se prema nizozemskom, a ne engleskom (Healy 1993). Prema Arends, Muysken, Smith (eds) 1995.
- 6 Pojam kontinuuma u kreolistiku uvodi DeCamp, primjenjujući ga na slučaj jamajkanskog. Prema Holm 1988/89 (o razvoju kreolističkih teorija v. str. 14–67).
- 7 DeCamp 1971 prema Arends, Muysken, Smith (eds) 1995, v. str. 55–58.
- 8 V. Arends, Muysken, Smith 1995: 58–61.

kada se žele utvrditi odnosi između jezičnih i izvanjezičnih fenomena, pa se u njih uključuju sociološki faktori kao što su dob, obrazovanje i zanimanje govornika. Višedimenzionalni modeli potrebni su i u situaciji kontakta nekoliko različitih jezika, kao što je slučaj s kompleksnim višejezičnim zajednicama Belizea i St. Lucije. Višedimenzionalna varijabilnost uzima se ponekad u obzir i kod kontinuuma čiji se varijeteti kreću, osim od kreolskog prema nekreolskom (standardnom), od ruralnog prema urbanom govoru (pod uvjetom da se ta dva kontinuuma ne poklapaju).

Jezični kontakt ne rezultira uvijek kontinuumom. Na Haitiju, na primjer, imamo slučaj diglosije, iako se ona ne odnosi na većinsko stanovništvo koje vlada samo kreolskim, već na bilingvalnu manjinu koja vlada i kreolskim i francuskim.

Osim dekreolizacije kao izvana motivirane promjene (jezični kontakt) ne treba zanemariti ni važnost unutarjezično motiviranih promjena kreolskog jezika koje ga mogu tipološki približavati ili udaljavati od superstrata i nekreolskih jezika općenito.

Neke strukturalne karakteristike kreolskih jezika pokazuju i jezici koji su pretrpjeli samo djelomično restrukturiranje (djelomičnu kreolizaciju), kao i nekreolski jezici koji su u dugom i intenzivnom kontaktu s kreolskim posudivanjem preuzeli neke elemente tog jezika. Takvi se jezici, uključujući i postkreolske⁹, obično nazivaju polukreolskima¹⁰. [...] *they have both creoles and non-creoles features but [it] does not necessarily imply that they were ever basilectal creoles, since both creoles and non-creoles can become semi-creoles by borrowing features. Thus some believe that Afrikaans [...] could safely be called a semi-creole but not a post-creole.*¹¹ (Holm 1988–89, 1: 9–10)

Osim zbog dekreolizacije ili posudivanja, jezicima se, dakle, status polukreolskoga jezika može dati i zbog toga što su na samom početku svojeg formiranja prošli kroz manje intenzivan stupanj kreolizacije, iako smo, govoreći o različitom intenzitetu kreolizacije (o djelomičnoj kreolizaciji) već dosta daleko od tradicionalnog značenja toga i sličnih pojmova. Ako uopće postoji kreolizacija, ili bolje reći kreolizacije kao strukturalni procesi, zajedničko bi im trebalo biti stvaranje novog jezika na temelju konkurentnog djelovanja više različitih jezika, što podrazumijeva određenu fazu nekog tipa kontaktnog jezika.

Iako se ne čini sasvim adekvatnim obuhvatiti istim pojmom jezike koji su prošli tako različite tipove promjena i razvoja, on je koristan dokle god su nam preslabo poznati povijesnojezični procesi koji su doveli do sličnih rezultata. Mi, dakle, pretpostavljamo da su specifične jezične strukture rezultat specifičnog

9 Svi su postkreolski polukreolski, ali ne i obratno.

10 Termin prvi uvodi Schuchardt 1889. (*Halbkreolische*) koristeći ga u značenju koje bi danas odgovaralo pojmu postkreolskog jezika.

11 ...imaju i kreolska i nekreolska obilježja što nužno ne znači da su oni ikada bili bazilektalni kreolski jezici, budući da i kreolski i nekreolski jezici mogu postati polukreolski posudivanjem. Zato neki smatraju da bismo afrikaans slobodno mogli nazvati polukreolskim, ali ne i postkreolskim jezikom

jezičnog kontakta, pa takve strukture, koje se najčešće (možda neopravdano) tumače kao pojednostavnjenja, nazivamo kreoloidnim obilježjima. Pojam polukreolskog jezika uključuje, stoga, jedino tipološki aspekt.

Osobito je zanimljivo pitanje genetske klasifikacije kreolskih jezika¹². Iako ih više, barem u znanosti, ne smatraju iskrivljenim i manje vrijednim dijalektima jezika čiju su leksičku osnovu naslijedili, velik dio lingvista (kreolista) i dalje podrazumijeva da su kreolski jezici genetski vezani za svoje leksifikatore. Thomason i Kaufman (1988) iznose, međutim, teoriju po kojoj kreolski jezici ne mogu biti u genetskoj vezi ni s jednim od jezika koji su sudjelovali u njihovom formiranju, pa tako ni sa samim superstratom. Ovdje se, dakle, ne pitamo je li moguće da neki jezik ima više roditelja, već je li moguće da neki jezik uopće nema pravog pretka. Genetska veza podrazumijeva normalan, neprekinut prijenos čitavog¹³ jezika s koljena na koljeno, što također znači da svaki jezik ima jednoga roditelja. U slučaju kreolskih jezika takvog kontinuiranog prijenosa jezika nije bilo i genetska je veza prekinuta, ustupivši mjesto kreiranju jedne sasvim nove gramatike, po Thomasonu i Kaufmanu na osnovi dubokih interferencija više jezika (supstrata)¹⁴. To se, dakako, odnosi i na kreolske jezike koji su nastali u vrlo kratkom razdoblju, možda unutar samo jedne generacije, dok se još nije formirala značajna bilingvalna zajednica, kao i na kreolske jezike koji su se razvijali u dugom i postupnom procesu nativizacije pidžina, koji je prema istim autorima također negenetskog porijekla.

Kreolski jezici nisu, prema takvoj teoriji, dijalekti svojih leksifikatora, pa tako, na primjer, kreolski jezici leksički vezani uz neki od romanskih jezika nisu još jedna generacija romanskih jezika.

Po Thomasonu i Kaufmanu negenetsko porijeklo imaju, osim kreolskih, i jezici koji su, također zahvaljujući specifičnim sociolingvističkim pritiscima, bili podvrgnuti vrlo intenzivnom procesu posuđivanja¹⁵ struktura (ne samo leksičkih¹⁶). Kako je proces dekreolizacije u osnovi proces posuđivanja, na osnovi ovakvog teorijskog modela može se izvesti jedan paradoksalni zaključak, a taj je da ni postkreolski jezici nemaju pravog pretka jer je genetski kontinuitet prekinut posuđivanjem (gramatike superstrata), i bez obzira koliko bili slični ili istovjetni jeziku kojem su se približili, u teoriji nisu u genetskoj vezi niti s tim jezi-

12 U ovom je kontekstu važno zasebno razmatrati pitanje genetskog porijekla pidžina (i onih rijetkih slučajeva pravih miješanih jezika) od problematike genetskog porijekla kreolskih jezika, koji sami nisu kontaktni jezici, već su se razvili iz nekog kontaktnog jezika (pidžina).

13 »the target language [...] passed on to the new speaker group as a set of interrelated lexical, phonological, morfosyntactic and semantic structures« (Thomason & Kaufman, 1988: 146) (ciljni se jezik prenio na novu skupinu govornika kao skup međuovisnih leksičkih, fonoloških, morfosintaktičkih i semantičkih struktura).

14 Ako prihvatimo i Bickertonovu teoriju o jezičnom bioprogramu koji »sam« stvara nove strukture, genetski se kontinuitet još više dovodi u pitanje.

15 Vjerojatno nije potrebno naglašavati da nije svako posuđivanje ili interferencija ujedno i narušavanje genetskog kontinuiteta; u pitanju su samo najradikalniji slučajevi miješanja jezika.

16 Više od 50% leksičkih latinskih posuđenica u albanskom i velškom, na primjer, ne čini te jezike kreolskima.

kom, jer im on nije izravni predak, ili bolje rečeno, to su dva ista jezika koji nemaju zajedničkog roditelja.

Svoje ponešto drugačije stajalište S. S. Mufwene (2002) argumentira na sljedeći način: kontakt i konkurencija različitih sustava sveprisutna je pojava u jezičnoj djelatnosti, uključujući i proces »normalnog« usvajanja jezika u kojem je svaki pojedinac aktivan, kreativan sudionik tog procesa, što bi značilo da uvijek iznova dolazi do različitih procesa rekreiranja (restrukturiranja) i stvaranja nikada identičnih idiolekata. Zato se svaki jezični kontakt zapravo temelji na kontaktima idiolekata, unutar višejezičnih ali i jednojezičnih zajednica, pa su stoga svi jezici na neki način miješani; »every language is (...) a hybrid of some sort« (Mufwene 2002, 56).¹⁷

Očito je, međutim, da je konačni rezultat ovakvih uobičajenih i neizbježnih jezičnih kontakata i restrukturiranja jezik još uvijek najvećim dijelom identičan svom osnovnom izvoru, što nije slučaj kod kreolskih jezika, pa takvo stajalište zapravo ne ulazi u sferu genetske problematike, tako da možemo zadržati početni nivo apstrahiranja kad su u pitanju slične, ali i dovoljno različite pojave u sveukupnoj ljudskoj jezičnoj aktivnosti.

2 Portugalski kreolski jezici

Portugalski kreolski jezici prvi su takvi jezici nastali u kontekstu europske kolonijalne ekspanzije. Smatra se da je od njih najstariji kapverdski (*kriolu*, *kauberdianu*). Nakon Azora i Madeire, na kojima nikada nije bilo značajnijeg udjela uvezenog afričkog stanovništva pa onda ni intenzivnijeg jezičnog kontakta, Portugalci otkrivaju potpuno nenaseljene Kapverdske otoke i započinju kolonizaciju 1462. *Kriolu* se razvija na otocima Santiago i Fogo, a poslije se širi na ostale, dosta kasnije naseljene otoke arhipelaga. Novonastajuće etnički miješano društvo značajnim dijelom čine robovi uvoženi sa zapadnoafričke obale. Kapverdski spada u skupinu gornjogvinejskih kreolskih jezika, u koju se još ubrajaju senegalski kreolski i *kriol* iz Gvineje Bissao.

Do 1470. Portugalci zauzimaju Gvinejski zaljev, teritorij druge skupine afroluzitanskih kreolskih jezika. To su *forro* (*santomense*) i *angolar* na Santomeu, *principense* (*lunguye*) na otoku Príncipe i *anobonês* (*fa d'ambo*) na otoku Ano Bom. Najčešće se tretiraju kao dijalekti jednog jezika.

Ovoj geografskoj podjeli na dvije skupine jezika odgovara i razlika s obzirom na utjecaj afričkih supstrata (nigersko–kordofanska porodica). Kod gornjogvinejskih kreolskih to su zapadnoatlantski i mande jezici, dok su u grupi s Gvinejskog zaljeva supstrati kwa i bantu jezici.

U Aziji su praktički svi portugalski kreolski jezici izumrli. Donedavno su se govorili na Šri Lanki, Timoru, u Diu, Bombaju i Jakarti, dok su recimo na Javi i Molučkim otocima odavno izumrli. Prema monogenetskoj teoriji svi su se razvili iz zapadnoafričkog portugalskog pidžina koji je nastao u 15. st. (po nekima

¹⁷ svaki je jezik svojevrsni hibrid

releksifikacijom na temelju mediteranske *lingua franca*) i proširio se portugalskim trgovačkim putovima u Aziji.

Još uvijek se održavaju unutar malobrojnih zajednica dva indoportugalska kreolska jezika na području gradova Damão i Korlai, zatim malajskoportugalski *papiá kristão* u Malaki i *macaísta* u Macau i Hong Kongu.

Na antilskim otocima Curaçau, Arubi i Bonaireu govori se papiamento, kreolski jezik koji se najčešće navodi kao jezik španjolsko–portugalske ili romanско–nizozemske leksičke osnove, budući da je teško odrediti pravo porijeklo većine iberskoromanskih leksičkih jedinica u tom jeziku, iako pokazuje značajne kako leksičke tako i strukturalne sličnosti s nekim luzoafričkim kreolskim jezicima¹⁸.

U unutrašnjosti Surinama govori se saramakanski, kreolski jezik engleske leksičke osnove, koji mnogi smatraju porijeklom portugalskim kreolskim. Slično je i sa španjolskim kreolskim jezikom palenquerom. Prema najradikalnijoj monogenetskoj teoriji svi su se kreolski jezici čija je (naknadna) leksička osnova neki europski jezik razvili iz portugalskog pidžina/kreolskog jezika.

U Brazilu se jedino govoru Helvecije¹⁹ na jugu Bahije pripisuje status kreolskog ili postkreolskog jezika, iako ga mnogi preferiraju nazivati jednostavno

18 Kao jednu od rijetkih dokumentiranih indikacija o ranom postojanju kreolskoga govora u Hispanskoj Americi de Granda (1978) navodi djelo isusovca Pedra Alonsa de Sandovala, *De instauranda Aethiopia salute*, iz 1627. »(...) y los que llamamos criollos y naturales de San Thomé, con la comunicacion que con tan bárbaras naciones han tenido el tiempo que han residido en San Thomé, las entienden casi todas con un género de lenguaje muy corrupto y revésado a la portuguesa que llaman lengua de San Thomé. Al modo que ahora nosotros entendemos y hablamos con todo género de negros y naciones nuestra lengua española corrupta, como comúnmente la hablan todos los negros.« (oni koje nazivamo kreolcima i rodenima u San Tomeu, zbog dodira koje su imali s barbarskim narodima za vrijeme boravka u San Tomeu, sporazumijevaju se uz pomoć jednog iskvarenog jezika što vuče na portugalski a zovu ga jezikom iz San Tomea. Tako da mi sada razumijemo i govorimo iskvareni španjolski jezik s crncima i raznim narodima, na način na koji ga svi crnci govore.) Očito je, dakle, da je pojava kreolskih govora u Hispanskoj Americi vezana uz uvoz afričkih robova od početka 16. st., i to s područja snažnog i dugotrajnog portugalskog monopola nad trgovinom robljem.

19 Helvecija je nekoć bila dio švicarsko–njemačke kolonije (Colônia Leopoldina) utemeljene u prvoj polovici 1818. g. Bavila se uzgojem i izvozom kave, a radnu je snagu, ujedno i većinsku populaciju sačinjavalo stanovništvo afričkog porijekla, pretpostavlja se pretežno govornici jezika fon i joruba. Etnički se sastav stanovništva do danas nije mnogo promijenio, budući da nakon ukidanja ropstva 1818. g. najveći dio nekad ropskog stanovništva u ovom slučaju nije emigrirao i ostaje u relativnoj izoliranosti do 1960., što je vrlo bitan faktor za očuvanje specifičnosti helvecijskoga govora. Godina 1888. predstavlja kraj Leopoldinske Kolonije i završetak procesa povratka najvećeg dijela stranih gospodara u Europu. Do 1850. g. (kada se zakonom zabranjuje uvoz robova) u sastavu stanovništva prednjači odraslo afričko stanovništvo u odnosu na rodnom brazilске crnce. Takvo socijalno i demografsko stanje onemogućuje intenzivnije kontakte robova s portugalskim jezikom, osobito kad su u pitanju izvorni govornici. U početnom razdoblju temeljni je model za učenje jezika djeci rodenoj u Helveciji bio portugalski kao strani jezik (jezik gospodara), a u određenim situacijama i pojedini afrički jezici. Jezik formiran u takvim okolnostima prenosio se na sljedeće naraštaje bez bitnijih normativnih utjecaja. Tek nakon uvođenja škola, razvitka prometa i širenja sredstava masovne komunikacije, helvecijski se polako asimilira s ostalim varijetetima i tendencijama razvoja ruralnog brazilskog portugalskog.

Lucchesi & Baxter, *A comunidade de fala de Helvécia*, www.vertentes.ufba.br/helvecia.htm

helvecijskim, dakle brazilskoportugalskim dijalektom, kao što se nazivaju i ostali do sada opisani govori sličnog stupnja restrukturiranosti (osim u Bahiji, na području država Mato Grosso, Goiás, Sao Paulo).

3 Brazilski portugalski

1 Skriveni kreolski jezici Brazila?

Od samih početaka ozbiljnih kreolističkih istraživanja vodi se debata o tome je li u prošlosti i u kojoj mjeri proces kreolizacije (i kasnije dekreolizacije) ili neki sličan proces djelomičnog restrukturiranja jezika (djelomične kreolizacije) zahvatio portugalski jezik u Brazilu. U pitanju dakako nije jezična norma u Brazilu, već neke osobitosti čitavog kontinuuma nestandardnog portugalskog (*Português Vernáculo do Brasil, Popular Brazilian Portuguese*), posebno govor Brazilaca najčešće nižeg socijalnog statusa i obrazovanja, bez obzira na etničko porijeklo, kao i ruralni dijalekti, osobito neki izolirani lokalni²⁰ govori. Sociolekt pripadnika niže klase (*linguagem popular*), među kojima je i značajan postotak nepismenih, nešto je udaljeniji od standarda u usporedbi s govorom više klase, najčešće vezanim uz gradske dijalekte.

Osim čisto lingvističkih indikacija, navode se i neke povijesne činjenice i pretpostavke o određenim sociolingvističkim okolnostima kolonijalnog razdoblja brazilske povijesti, pogodnim za formiranje kreolskog jezika, odnosno nepogodnim za normalan, kontinuiran prijenos portugalskog jezika. Afrički robovi različita etničkog i jezičnog porijekla uvoze se od početka 16. st. i ubrzo postaju osnovnom radnom snagom. Iako nisu poznati precizni demografski podaci iz tog perioda, zna se da je crnačko stanovništvo u mnogim ruralnim područjima činilo većinu stanovništva. Time su po nekim kreolistima ispunjeni neki od osnovnih uvjeta za nastanak kreolskih jezika: kompleksna višejezična zajednica koju u ovom slučaju pretežno sačinjavaju govornici različitih afričkih jezika (skupina bantu i kwa), pretpostavlja se i nekih pidžina/kreolskih jezika (uvezenih i novonastajućih), i manjinsko ali sociopolitički i ekonomski nadmoćno luzofono stanovništvo. Za proces kreolizacije ključno je napuštanje materinjeg jezika (afrički jezici) u korist stranog jezika (portugalski), nesavršeno usvojena, koji sljedećoj generaciji služi kao model (ili jedan od modela) za usvajanje materinjeg jezika.

Adolfo Coelho, portugalski lingvist i jedan od začetnika kreolistike, 80-ih godina pretprošlog stoljeća skreće pozornost na neke gramatičke konstrukcije brazilskog portugalskog, usporedne onima u portugalskim kreolskim jezicima. »*Diversas particularidades características dos dialectos crioulos repetem-se no Brasil; tal a tendência para a supressão das formas do plural... que quando se seguem artigo e substantivo, adjetivo e substantivo, etc., que deviam concordar, só uma toma o sinal do plural... Ouve-se com frequência os homen por os ho-*

20 Neki od lokalnih govora predstavljaju idiome kao što je helvecijski, znači one govore koji su dio postkreolskog kontinuuma, što nikako ne znači da čitav kontinuum brazilskog portugalskog predstavlja postkreolski kontinuum.

mens; as muye *por* as mulheres; duas boa pessoa *por* duas boas pessoas...»²¹ (1967: 43)

Serafim da Silva Neto, jedan od najuglednijih povjesničara portugalskog jezika, govoreći o jezičnoj panorami u Brazilu od početka kolonizacije do kraja 18. st., osim portugalskog, afričkih i autohtonih indijanskih jezika, pretpostavlja i postojanje nekakvog luzo–afričkog kreolskog ili polukreolskog jezika, koji kao ni tupi ni afrički jezici nije preživio pod pritiskom širenja portugalskog. On međutim smatra kako je postojanje takvog jezika sasvim irelevantno za razvoj portugalskog i u potpunosti odbacuje mogućnost utjecaja bilo kojeg supstrata ili adstrata na razvoj portugalskog jezika, osobito gramatike. Prema takvom tradicionalnom pristupu promjene koje su se dogodile u brazilskom portugalskom rezultat su unutarjezičnog razvoja već postojećih obilježja i tendencija europskog portugalskog, dok su alogloti eventualno odigrali ulogu »okidača« (*trigger effect*) ubrzanog razvoja tih obilježja.

Teorija o kreolskim tragovima u brazilskom portugalskom pobuđuje velik interes i dobiva nove pobornike nakon što Carlota da Silveira Ferreira u okviru dijalektoloških istraživanja na terenu 1961. (rad objavljen 1985.) nailazi na govor jedne izolirane afro–brazilske zajednice u Helveciji na sjeveru Bahije, u kojem identificira skupinu fonoloških i morfosintaktičkih obilježja koja taj govor odvajaju od ostalih brazilskih ruralnih dijalekata i tipološki ga vezuju za (portugalske) kreolske jezike. Alan Baxter nastavlja rad na terenu 1987., potvrđujući i proširujući prethodne rezultate. Sakupljeni podaci iz ta dva istraživanja pokazuju sljedeća (kreolska) obilježja helvecijskog vernakulara: neslaganje subjekta i predikata u licu i broju (redukcija glagolske fleksije), neslaganje u rodu i broju konstituenata imenske sintagme; izostanak (određenog) člana, odnosnih zamjenica, prepozicija; oblik zamjenice 3. lica jednine muškog roda upotrebljava se i za ženski rod, jedan oblik posvojne zamjenice 1. lica za oba roda (*me*), i sl.

2 Kolonijalno razdoblje

Od početka kolonijalnog razdoblja u Brazilu osnovni je jezik sporazumijevanja između Portugalaca i Indijanaca, odnosno (materinji) jezik ubrzo stvorene populacije mestika (*mamelucos*) bio autohtoni jezik tupi iz porodice tupi–guaraní. Početna akulturacija Portugalaca i prihvaćanje autohtonih jezika bilo je jedno od sredstava same kolonizacije. U nešto kasnije koloniziranom sjevernom području današnjeg Brazila (Maranhão, Pará i Amazonas) govorio se srodan jezik tupinambá. Ti jezici prate zauzimanje unutrašnjosti Brazila i postaju sredstvom komunikacije jezično i etnički različitih indijanskih zajednica. Šire-

21 »Neke osobitosti kreolskih dijalekata javljaju se i u Brazilu; primjerice, tendencija prema doki-danju množine... kada imamo član i imenicu, pridjev i imenicu i sl., koji bi se trebali slagati u broju, samo jedna riječ dobiva oznaku za množinu... Često se čuje *os homen* umjesto *os homens*, *as muye* umjesto *as mulheres*, *duas boa pessoa* umjesto *duas boas pessoas*...« Moj prijevod.

nju takvoga zajedničkog jezika doprinose i isusovci služeći se njime u katehetskom radu. Zbog nešto drugačijih demografskih odnosa u centralnom obalnom području Bahije i Pernambuka pretpostavlja se da nije došlo do formiranja takvog zajedničkog, supraetničkog jezika (*lingua geral*).

Uobičajena je pretpostavka da su taj jezik preuzeli i afrički robovi nakon dolaska u Brazil. Holm međutim razmatra mogućnost da su na obalnom planтажnom području Afrikanci razvili i održavali kreolski govor portugalske leksičke osnove, osim što su neki od njih vjerojatno već i prije dolaska u Brazil govorili kreolskim. Mnogi su robovi na primjer uvezeni iz São Tomea, jednog od portugalskih teritorija u Africi gdje se već govorio jedan portugalski kreolski jezik. Direktnih povijesnih dokaza o postojanju takvih jezičnih varijanti u Brazilu nema, iako se neke od indikacija mogu naći i izvan brazilskog teritorija. Neki suvremeni kreolski jezici s karipskog područja, primjerice saramakanski (engleska osnova, Surinam) ili papiamentu (španjolsko–portugalska osnova, Curaçao), pokazuju očit utjecaj portugalskog (kreolskog) jezika. Po nekima je saramakanski zapravo releksificirani (engleskom osnovom) portugalski kreolski jezik. Značajan dio osnovnog vokabulara današnjeg saramakanskog sasvim je sigurno portugalskog porijekla²². Nepoznanica je način na koji je portugalski (kreolski ili pidžin) utjecaj stigao na Surinam: preko Brazila²³ ili direktno iz zapadne Afrike?

Parkvallova (1992) je kritika upućena velikim dijelom na nedostatak ozbiljnih dokaza koji bi potvrdili vezu brazilskog portugalskog sa santomenskim, i, s druge strane, s papiamentom i saramakanskim. Posebno se to odnosi na nedostatak pisanih povijesnih dokaza iz razdoblja pretpostavljene kreolske/polukreolske faze u razvoju brazilskog portugalskog, za razliku od ostalih kreolofonih područja u kojima su sačuvani barem fragmentarni zapisi o takvim jezicima, najčešće unutar različitih putopisnih djela od 17. st. nadalje.

Prema istom autoru, jezici koji bi spadali u kategoriju polukreolskih jezika su afrikaans i *reunionnais*. Kriterij za takvu klasifikaciju koja isključuje brazilski portugalski iz ove kategorije nije sama količina kreolskih obilježja, već činjenica da su ona u navedenim jezicima sastavni dio jednog stabilnog sustava, za razliku od nestandardnog brazilskog portugalskog u kojem su takva obilježja sporadična i neregularna (osim što se ne mogu jednoznačno odrediti kao kreolska). Parkvall u polukreolske jezike uključuje i neke portugalske varijetete u Aziji, zatim mezolektalne varijante s područja anglofonih Kariba, a od neindoeuropskih tu bi spadao, na primjer, shaba swahili (jezici koji su sudjelovali u njegovoj genezi usko su srodni bantuski jezici).

22 Npr. glagoli: *fa* < *falar*, *fikka* < *ficar*, *dissa* < *deixar*, *boa* < *voar*. Perl (2000), »The Portuguese Origin of the Saramaccan Vocabulary Reconsidered«, *Crioulos de Base Portuguesa*

23 Holm smatra da su ti jezici dospjeli na Karibe 1654. kada su Nizozemci izgubili sjeveroistočni brazilski teritorij nakon čega se sa sefardskim židovima i afričkim robovima naseljavaju na karipska područja.

4 Kreolska obilježja brazilskog portugalskog

1 Glagolska skupina

U potrazi za tragovima kreolskog jezičnog naslijeđa posebno važno mjesto ima analiza glagolskog sustava. Kreolski su jezici općenito poznati po tome što nemaju fleksiju, a sustav bilježenja vremena i aspekta potpuno je reorganiziran ponajprije slobodnim glagolskim česticama. U nestandardnim varijantama brazilskog portugalskog promjene u fleksiji pokazuju najočitiije pomake u odnosu na standard. Redukcija fleksije u različitoj mjeri zahvaća glagolsku paradigmu, ovisno o kojoj se dijalektalnoj i sociolektalnoj varijanti radi.

Holm navodi kako je u neformalnim govornim situacijama moguće i obrazovanog pripadnika više klase čuti kako izgovara rečenicu poput sljedeće:

(1) *Nós não mandou pedir nada não.* »Ništa nismo naručili.«

Iako u pr. (1) zamjenica 1. lica množine stoji uz glagol 3. lica jednine, to nikako ne mora značiti da se radi o nekakvom ostatku kreolizacije, budući da bi se ovdje neslaganje subjekta i predikata u licu/broju moglo objasniti utjecajem sintagme *a gente* (jednina) koja je u kolokvijalnoj upotrebi poprimila značenje i ulogu zamjenice *nós*, i slaže se s glagolom 3. l. jednine, npr. *a gente falou*. Naravno da ovakvo objašnjenje nije prikladno ako promatramo sustave u kojima postoji distinktivno 1. l. jd. u opoziciji s izvornim oblikom 3. l. jd. za sva ostala lica. U nekim vernakularnim govorima (ne samo helvecijskom) gubitak glagolske sprežidbe može biti potpun, a slična je pojava zabilježena i u afro–brazilskoj usmenoj tradiciji, važnoj kao jedno od rijetkih povijesnih svjedočanstava o nekim aspektima govora prethodnih generacija crnačkog brazilskog stanovništva.

Ind. prezent

		Nest. br. port.	Stand. br. port.
	helvecijski		
eu	<i>falo/fala</i>	falo	falo
você	fala	fala	fala
ele	fala	fala	fala
nós	fala/falamos	fala/falamos	falamos
– a gente	fala	fala	fala
vocês	fala/falam	fala/falam	falam
eles	fala/falam	fala/falam	falam

Ind. preterit

		Nest. br. port.	Stand. br. port.
	helvecijski		
eu	<i>falou/falei</i>	falei	falei
você	falou	falou	falou

ele	falou	falou	falou
nós	falou/falamos	falou/falamos	falamos
– a gente	falou	falou	falou
vocês	falou/falaram	falou/falaram	falaram
eles	falou/falaram	falou/falaram	falaram

Iz navedenih se paradigmi (*falar* »govoriti«)²⁴ vidi kako je u različitim varijetetima nestandardnog brazilskog portugalskog moguće lice (i broj) glagola izraziti jednim oblikom za 1. l. jd. i drugim oblikom za sva ostala lica, dok je helvecijski specifičan po tome što se jednim glagolskim oblikom mogu izraziti sva lica. Suvremeni standardni jezik ima četiri različita glagolska oblika za šest lica.

U istraživanju na grupi starijih govornika helvecijskog dijalekta pokazalo se da je upotreba standardnog 1. l. jd. učestalija kod mladih govornika iste skupine, kao i da je upotreba 1. l. jd. najdosljednija u prezentu. Ove podatke Baxter uspoređuje sa psiholingvističkim istraživanjima o usvajanju portugalskog kao materinjeg i kao stranog jezika. Ta su istraživanja pokazala da djeca u potpunosti prvo usvoje prezent 1. lica jednine. Za razliku od uobičajenih varijanti nestandardnog brazilskog portugalskog, u govoru Helvecije postoje varijacije i u 1. licu jednine, iako je standardni oblik češći u prezentu nego u preteritu. Zaključak je, dakle, da se ne radi o procesu gubitka, već usvajanja fleksije u helvecijskom dijalektu. Pretpostavljeni kreolski sustav u toku procesa dekreolizacije usvaja portugalske morfološke oznake lica/broja na glagolu²⁵.

Po mnogima polemika o kreolskom porijeklu, u ovom slučaju nekih aspekata brazilske morfosintakse, završava i prestaje imati ikakav smisao kada se dotične konstrukcije, obično smatrane tipično brazilskima, usporede sa sličnim pojavama u europskom portugalskom (za koji znamo da nikada nije bio kreoliziran niti je pretrpio utjecaj nekog kreolskog jezika²⁶). U suvremenom europskom portugalskom, u nestandardnoj upotrebi, zabilježene su pojave neslaganja subjekta i predikata u licu/broju, a javljaju se i u tekstovima iz arhaičnog razdoblja portugalskog jezika. Obično se za to nude sljedeća, pomalo zastarjela objašnjenja koja ujedno služe kritici kreolističkog pristupa: radi se o oduvijek prisutnoj tendenciji portugalskog jezika (što bi se ticalo i mnogih drugih indoeu-

24 Paradigme iz Baxter (1997) uz neznatne adaptacije.

25 Baxter 1993.

26 Osim ako ne zademo u dublju povijest portugalskog jezika, jer neki lingvisti smatraju da je i sama geneza romanskih jezika bila zahvaćena procesom kreolizacije. Prema takvoj teoriji, koju prvi iznosi Antoine Meillet (1928), rani se romanitet (*romance*) razvijao pod utjecajem kontakta kreolskih i nekreolskih varijeteta vulgarnog latinskog. Taj se rani romanski govor, odnosno djelomično kreolizirani latinski, javlja već u prvoj fazi rimske ekspanzije po središnjoj Italiji, a pretpostavlja se da se proces kreolizacije nije dogodio jednom, već se ponavljao tokom daljnjeg rimskog osvajanja Europe. Najočitiiji jezični pokazatelj takvih procesa u razvoju latinskog/romanskih jezika bila bi izrazita analitičnost održavana u dugom razdoblju jezične povijesti (Goyette, S. (2000), »From Latin to Early Romance: A Case of Partial Creolization?«, McWhorter (ed.), *J. Language Change and Language Contact in Pidgins and Creoles*, 103–131).

ropskih jezika) prema analitičkim formama, i donekle u vezi s tim, dolazi do analoškog ujednačavanja paradigmi. U standardnom je jeziku neutralizirano 1. i 3. lice jednine u konjunktivu, indikativu imperfekta, u pluskvamperfektu i perfektu nekih (nepravilnih) glagola²⁷. Iako govorni jezik u odnosu na normu pokazuje neka odstupanja od pravila u području kongruencije, u ovom bi kontekstu bilo potrebno razmatrati morfosintaktičke probleme koji su zaista usporedni u dvije varijante portugalskog jezika. Čini se, međutim, da najveći dio primjera (pr. 3, 4 i 5) koje navode Naro i Scherre (2000) ne predstavlja jezične strukture koje bi bile identične ili dovoljno slične brazilskima, kako se nastojalo pokazati. Treba ipak napomenuti da ozbiljniji slučajevi neslaganja subjekta i predikata u licu/broju (pr. 2), bez obzira na njihovu sporadičnost, do sada nisu stekli »status« unutar portugalske (europske dakako) dijalektologije.

(2) *Eu apanhou* ontem duas, três sardinha. »Jučer sam ulovio dvije, tri srdele.«

(3) *Eu* agora não me *recorda*, não me *lembra*. »Sada se ne sjećam, ne pamtim.«

(4) *Era duas*, três sardinha. »Bile su dvije, tri srdele.«

(5) *Eu* ontem *foi* à Malhada. »Jučer sam otišao u Malhadu.«

Sintaktički nepravilna konstrukcija (osim ako *eu* ne shvatimo kao neku vrstu topikalizatora) iz pr. (3) relativno je česta pojava i u europskoj i brazilskoj varijanti, ali samo kod malog broja (psiholoških) glagola što se europskog portugalskog tiče. Osobna zamjenica *eu* tu nikako ne funkcionira kao subjekt. U takvim je rečenicama (6 b.) subjekt ono što je u uobičajenim (frekventnijim) konstrukcijama objekt (6 a.).

(6) a. *Eu* não me lembro do número.

b. Não me lembra o número. »Ne sjećam se broja.«

Vrlo često u sličnim konstrukcijama dolazi i glagol *parecer*: *Eu parece-me que tudo isto é tão ridículo* »Sve mi se to čini tako smiješnim.« Ovakvi sintaktički problemi ne mogu se svesti na obično slaganje ili neslaganje subjekta i predikata u rečenici i nikako ne upućuju na gubitak fleksije u europskom portugalskom.

Sljedeći problem (pr. 4) također treba eliminirati iz čisto morfosintaktičkog područja, budući da je u pitanju nesigurnost u interpretaciji nekih glagola kao personalnih ili impersonalnih, što je sasvim uobičajena pojava u europskom portugalskom, a »nekorektna« je upotreba čak češća među obrazovanijim govornicima. S tim je u vezi i navedeni primjer u kojem je glagol *ser* ovdje funkcionalno interpretiran kao impersonalni *haver*. Radi se zapravo o hiperkorekciji jer se *haver* ponekad krivo interpretira kao personalni glagol pa se koristi u 3. l. množine umjesto jednine, npr. *Haviam muitas pessoas na casa...* »bilo je mnogo ljudi u kući«. U ovom kontekstu slično ponašanje kao *ser* ima i glagol *existir*, npr. *Existe ainda muitas obras por fazer*. »Još je mnogo posla pred nama.« (jednina umjesto množine *existem*).

27 *Conj.* *eu/ele amase/amasse/amar*; *pret. impf.* *eu/ele amava*; *pret. mais-que-pf. simpl.* *eu/ele amara*; *pret. pf.* *eu/ele trouxe/soube* itd.

Što se tiče pr. (5), treba naglasiti da je u preteritu upotreba oblika 3. l. jd. u funkciji 1. l. jd. frekventna (uvjetno rečeno) isključivo kod nepravilnih glagola koji se ujedno perceptivno slabije razlikuju: *foi/pôs/pode/teve* umjesto *fui/pus/pude/teve*.

S obzirom na to da ne postoje izolirana tipološka obilježja koja bismo mogli smatrati isključivo kreolskima (kreoloidnima) već moramo promatrati eventualni skup takvih obilježja, ovakve usporedbe brazilskog i europskog portugalskog ne doprinose razjašnjavanju dotičnih pojava, to više što postoje indikacije da su one rezultat sasvim različitih procesa (usvajanje vs. gubitak fleksije). U europskom portugalskom ne postoji radikalniji gubitak glagolske fleksije (u pravilu zahvaća samo 1. l. jd. preterita nepravilnih glagola) kao u brazilskom, pa objašnjenje o analoškom ujednačavanju paradigmi, koje se nikako ne može primijeniti na slučaj brazilskog, ne ide u prilog kritici kreolističkih teorija o povijesti portugalskog jezika u Brazilu.

2 Imenska skupina

U imenskoj skupini postoji tendencija da se množina obavezno bilježi samo na prvom konstituentu. U standardnom se jeziku ona bilježi na svim članovima sintagme.

nest.	stand.	
(1) as casa velha	as casas velhas	»stare kuće«
(2) aquês caminhão novo	aqueles caminhões novos	»oni novi kamioni«
(3) os anel dourado	os aneis dourados	»zlatni prstenovi«
(4) as vez	as vezes	»ponekad«
(5) uns quatro mês	uns quatro meses	»oko četiri mjeseca«

Da se radi o isključivo fonološkom pravilu ispadanja završnoga /s/, u primjerima (2), (3) i (4) očekivalo bi se: *os caminhõe, *os anei, *as veze, *uns mese, za razliku od nest. europskog portugalskog gdje je po primjerima kao što je *uns limõe* (jd. *um limão*) očito da se ne radi o morfosintaktičkim promjenama.

Ovakvo se pravilo bilježenja množine primjenjuje i na imenske predikate:

nest.	stand.	
(6) Esses menino está grande.	Esses meninos estão grandes.	
	»Ovi dječaci su veliki.«	
(7) As coisa está cara.	As coisas estão caras.	»Stvari su skupe.«

Obično se ovakve jezične pojave u portugalskom jeziku interpretiraju kao latentno oduvijek prisutna unutarjezična tendencija prema gubitku fleksije. Prema kreolističkom pristupu ovdje se radi o sasvim suprotnom procesu usvajanja fleksije u procesu dekreolizacije. Takvo se objašnjenje podupire i slučajevima hiperkorekcije u primjeni pravila o bilježenju množine. U sljedećim primjerima nastavak za množinu se javlja na elementu koji prethodi imenskoj skupini i nepromjenjivog je oblika u standardu:

nest.	stand.	
(8) <u>ques</u> gatinho danado	que gatinhos danados	»kakve zločeste mačke«

- (9) *ohs*, *menino* *oh*, *meninos* »joj, dečki«
 (10) *um monte des* *coisa* *um monte de coisas* »gomila stvari«

U kreolskim jezicima imenice su pretežno nepromjenjivog oblika, a fleksijski se nastavci za množinu češće javljaju u akrolektalnim varijantama. U mnogim atlantskim kreolskim jezicima oblik osobne zamjenice 3. lica množine funkcionira kao determinator (određeni član) i pluralizator, što se obično pripisuje utjecaju supstrata. Holm smatra kako je upravo takav sustav bilježenja množine postojao i u pretpostavljenom brazilskom kreolskom. Po njegovoj interpretaciji tragove nekadašnjeg pluralizatora možemo naći u primjerima kao što je oblik zamjenice 3. l. mn. *osele* (stand. *eles*), gdje određeni član *os* funkcionira kao pluralizator zamjenice 3. l. jd. *ele*. Osim toga, Holm smatra da je u početnom razdoblju postojao jedan drugi pluralizator, kasnije zamijenjen portugalskim određenim članom, što je moglo biti djelomično motivirano i time što zamjenica u akuzativu 3. l. mn. i množina određenog člana funkcioniraju kao homofoni.

Sustav bilježenja množine u imenskoj sintagmi, uspoređan današnjem govornom portugalskom u Brazilu, nalazimo u kreolskom jeziku Kapverdskog otčja, *kriolu*. U kapverdskom postoje nastavci za množinu (*-s*) iako prednost imaju kvantifikatori (npr. *txeu cabra*) i determinatori/pluralizatori *kes* (< port. *aqueles*) i *uns*. U slučaju fleksije (pr. 9), samo prvi konstituent imenske sintagme dobiva nastavak, jednako kao u brazilskom portugalskom.

- (11) a. *omis bidjaku* (port. *homens velhacos* »podmukli ljudi«)
 b. *nhas amigu* (port. (*os*) *meus amigos* »moji prijatelji«)

U potrazi za jezičnim strukturama iz europskog portugalskog koje bi bile istovjetne brazilskim i na taj način poslužile kao potvrda neutemeljenosti teorije o kreolskim tragovima u brazilskom portugalskom, ponekad se navode smiješni primjeri poput sljedećega:

- (12) *Tenho cinquenta e um ano.* »Imam pedeset i jednu godinu.«

Pr. (12) ne prikazuje problem koji bi imao veze s gubljenjem imenske fleksije, već samim tim što u europskom portugalskom nema primjera koji bi glasio **tenho cinquenta e dois ano/cinquenta e três ano* i sl.

U europskim kreolskim jezicima nema gramatičkog označavanja roda imenica, a modifikatori se obično izvode iz oblika koji su u superstratu označeni nastavkom za muški rod (palanquero: *un casa*). U helvecijskom dijalektu i u nekim drugim ruralnim govorima, uključujući i neka područja u kojima ne prevladava stanovništvo afričkog porijekla, zabilježena je, iako prilično neučestala, upotreba imenica ženskog roda s modifikatorima muškog roda (pr. 13, 14, 15). Primjer helvecijskog pokazuje kako je standardno bilježenje roda (slično kao kod glagolske fleksije) najrjeđe kod najstarije skupine ispitanika (najstariji stanovnici), što upućuje na zaključak da je u tijeku proces približavanja standardu (dekreolizacija), da je taj proces pri kraju, odnosno da je pojava neslaganja u rodu konstituenata imenske sintagme nekoć bila pravilo.

- (13) *uma irmã meu*
uma irmã minha (stand.) »moja sestra/jedna od mojih sestara«

- (14) coisa gostoso
coisa gostosa (stand.) »zgodna stvar«

3 Zamjenice

Kao i u portugalskim kreolskim jezicima, u brazilskom portugalskom osobne zamjenice u funkciji direktnog objekta istog su padežnog oblika kao i zamjenice na mjestu subjekta.

- (1) ela chamou eu
ela chamou-me (stand.) »nazvala me«
(2) entregou nós
entregou-nos (stand.) »predao nam je«

Povratne zamjenice obično izostaju u kolokvijalnom govoru, slično kao u romanskim kreolskim jezicima.

- (3) Aí um senhor levantou para mim sentar.
Aí um senhor levantou-se para eu me sentar.
»Jedan gospodin je ustao da ja sjednem.«
(4) Ele perdeu/perdeu-se no mato. »Izgubio se u šipražju.«
(5) Ela chama/chama-se Maria. »Ona se zove Marija.«
papiamento E yama María.
kriolu E tchoma Maria.

4 Prijedlozi

Uz glagole kretanja javlja se *em* (»em« se kontrahira s određenim članom i daje »no«) umjesto prepozicije *a*.

- (1) ir no médico
(2) ir ao médico »ići k doktoru«

U jednoj se varijanti brazilskog portugalskog (Ceará) javlja i slučaj izostanka *te*, ali i nekih drugih prepozicija.

- (3) Ele foi o médico. »Otišao je k doktoru.«
(4) casa Maria
casa da Maria »Marijina kuća«

Poseban je slučaj prepozicije [ni], koja dolazi umjesto *em*, ali je pitanje je li ona posebna, iako sinonimna prepozicija koja u kontrakciji s članom daje iste oblike kao i kontrahirana *em* (no, na, nos, nas) ili je to upravo prepozicija *em* koja ovdje svoj osnovni oblik izvodi prema kontrahiranim oblicima i prema analogiji s prepozicijom *de*. U tom bismo je slučaju mogli zapisivati kao *ne*.

- (5) ne minha casa »u mojoj kući«

Holm navodi i upotrebu prepozicije *para* uz glagole govorenja, npr. *falar para alguém* (»govoriti nekomu«). Takva se upotreba ovog prijedloga povezuje s mediteranskom *lingua franca*: *mi ablar per ti*, i analogno tomu u indo-portugalskom: *eu te fala per vos*.

U europskom portugalskom *falar para* ne znači govoriti nekome, odnosno nekome nešto reći, već obraćati se nekome, što ovdje nije slučaj.

5 Dvostruka negacija

Osim »obične«, preverbalne negacije, u BP postoji i diskontinuirana dvostruka negacija, koja se realizira negiranjem ispred glagola i na kraju rečenice. Takve konstrukcije nalazimo i u kreolskim jezicima Gvinejskog zaljeva (santomense pr. 6), u kapverdskom (pr. 5), palanqueru, u određenim afričkim supstratima (kongo, eve, joruba itd.), kao i u nekim varijantama karipskog španjolskog. Emfatička vrijednost iskaza dobiva se izostavljanjem prvog elementa negacije (pr. 3).

- (1) Não quero. (stand.)
- (2) Não quero não.
- (3) Quero não. »Ne želim/neću.«
- (4) Ele não falou isso nada. »On to nije rekao.«
- (5) N ka tem nãu. port. Eu não tenho. »Nemam.«
- (6) A na kuvi'da nõ fa. port. Nós não fomos convidados. »Mi nismo bili pozvani.«

6 Relativizacija

Svi tipovi relativnih konstrukcija mogu započeti odnosnom zamjenicom *que*.

- (1) a casa velha que eu morava (nela)
(stand.) a casa velha onde eu morava »stara kuća gdje sam živio«
- (2) ... lembra daquele cara que eu ligava para ele todo dia?
(stand.) ... para que eu ligava...
»sjećáš li se onog tipa kojeg sam svaki dan zivkao?«

U takvim se relativnim rečenicama može javiti i resumptivna zamjenica (3b.) iako je upravo takva upotreba najviše socijalno stigmatizirana pa je mnogi izbjegavaju. Ako resumptivne zamjenice nema, točno je značenje ponekad teško odrediti bez konteksta (4a):

- (3) a. o aluno cujo pai conheço / de quem conheço o pai / o pai do qual conheço (stand.)
b. o aluno que eu conheço o pai *dele*
c. o aluno que eu conheço o pai »učenik čijeg oca poznajem«
- (4) a. a menina que falei
b. a menina com quem falei / de quem falei itd.
»djevojka s kojom sam govorio/o kojoj sam govorio«

Slične konstrukcije (pr. 5), one u kojima se umjesto prepozicijske sintagme (*de que, a que* itd.) javlja samo *que*, sve su češće i u kolokvijalnom europskom portugalskom (s resumptivnom zamjenicom ili bez nje) i smatraju se izrazito recentnom pojavom za razliku od situacije u brazilskom portugalskom. Za europsku je varijantu specifično korištenje resumptivne zamjenice i uz pravilno upotrijebljen relativizator, dakle izrazito redundantno (pr. 6 i 7).

- (5) O amigo que te falei (dele). »Prijatelj o kojem sam ti govorio.«
(6) Temos lá, no meu ano, rapazes que eles parecem atrasados mentais...
»Ima na mojoj godini dečki koji izgledaju kao da su mentalno zaostali...«
(7) [...] fui eu e mais uma irmã minha que também ela sabe muito bem de bolos [...]
»...ja i još jedna moja sestra koja se isto dobro razumije u kolače«

Isti tip konstrukcija u nekim kreolskim jezicima:

- (8) *kriolu* (Cabo Verde): Kel ome ke N fala k'el
port. O homem que eu falei²⁸ com ele. »Čovjek s kojim sam razgovarao.«
(9) *kriol* (Guiné Bissau): N mora na kasa ku bo moraba (n'el).
port. Eu moro na casa que você morava nela. »Ja živim u kući u kojoj si ti stanovao.«

7 Upitne rečenice

U brazilskom portugalskom ne dolazi do inverzije subjekta u upitnim rečenicama (zadržava se osnovni SV(O) poredak riječi):

- (1) Onde você mora? SV
(2) Onde mora você? (eur. port.) VS »Gdje stanuješ?«

8 Vrijeme i način

U helvecijskom je dijalektu zapažena jedna sasvim specifična upotreba glagolskih oblika koji bi mogli biti porijeklom ili portugalski infinitivi, kako se obično objašnjavaju slični oblici u portugalskim kreolskim jezicima, ili neki od konjugiranih glagolskih oblika s naglašenim tematskim vokalom (npr. 1. l. mn. ind. prez. *falamos*; 2. l. jd. i 3. mn. ind. perf. *falaste, falamam*; ind. imperf. *falava, falavas*...; konj. imperf. *falasse, falasses*...; konj. fut. *falar, falares* itd.).

- (1) Desculpa meu fio. O meu povo me desculpa. Io conversá. (*present habitual*) »Oprostite, sine. Moji ljudi su mi oprostili. Razgovaram (s njima).«
(2) Como anda no Mutúm mesmo onde eu morá. (*past habitual*) »...u Mutumu gdje sam živio.«
(3) E arroz, non parecê (*past habitual*) lá, né? Ontem parecê. (*past perfective*) »A riže, nije je bilo? Jučer je stigla.«

Osim toga, javlja se ind. prezenta u konstrukcijama koje u standardnom jeziku zahtijevaju infinitiv. U portugalskim kreolskim jezicima nema formalne razlike između finitnih glagolskih oblika i infinitiva.

- (4) helv. Não sei vai lá.
stand. Não sei ir lá. »ne znam kako ću doći«

28 Moj prijevod; nestativni glagol bez preverbalne čestice označava svršenu prošlu radnju. Prijevod iz Mello, »Contato lingüístico na formação do português vernáculo do Brasil« prema Cardoso 1989: 103 glasi »... estou falando...«.

U ovom se kontekstu također navode primjeri upotrebe glagola u prezentu s funkcijom izražavanja prošlosti, što ipak najčešće podsjeća na historijski prezent, a nije neobično da se takav prezent koristi uz prava prošla vremena, kao u pr. (6). Inače bi takvi primjeri trebali biti usporedni oblicima kreolskih (nestativnih) glagola izvedenih iz 3. l. jd. superstrata, i njihovim funkcijama kada dolaze bez ikakvih vremenskih markera, a to je upravo izražavanje prošlosti (pr. 5).

- (5) kapv. N piska un pexi.
port. Eu pesquei um peixe. »Ulovio sam ribu.«
- (6) helv. Eu pega Mário e mandou ele cortá
stand. Eu peguei Mário e o mandei cortar. »Uhvatio sam Marija i naredio mu da prekine.«

Različiti kreolski jezici međusobno su dosta slični po načinu gramatičkog kodiranja kategorija vremena, vida i načina. To se ujedno smatra i jednim od najznačajnijih tipoloških obilježja kreolskih jezika. Osim s pomoću serijalnih glagola ili priložnih izreka, vrijeme, način i vid sintaktički se izražavaju s pomoću tri preverbalne čestice koje uvijek dolaze u istom redoslijedu i imaju slične semantičke vrijednosti: vrijeme [+ *anterior*] – način [+ *irrealis*] – vid [+ *non-punctual*].

Prema Holmu, u mnogim se ruralnim govorima nalaze tragovi takvog sustava koji je u procesu dekreolizacije izgubio svoju temeljnu strukturu.

- (7) ele foi diz »rekao je«
- (8) vivia trabalhava »živio je«
- (9) ele foi jantar terminou »večerao je«

Po jednoj drugoj interpretaciji²⁹ ovdje se radi o serijalnim glagolima, pa je npr. *foi* iz pr. (1) shvaćen kao gl. *ir*, a ne *ser*.

9 TER

Glagol *ter* u brazilskom portugalskom i (portugalskim) kreolskim jezicima ima značenje i postojanja i posjedovanja. Kao i kod *haver* u europskom portugalskom (pr. 2), postojanje se izražava impersonalno, s glagolom u 3. l. jd. U brazilskom je to prihvaćeno kao standardna upotreba.

- (1) Tem muitas pessoas na rua.
- (2) Há muitas pessoas na rua. »Mnogo je ljudi na ulici.«
- (3) *kriol* Tem um minjer ki tem um fidju femea.
port. Há uma mulher que tem uma filha. »Ima jedna žena koja ima sina.«
- (4) *kriolu* Teneba un home sintado la.
port. Havia um homem sentado lá. »Ondje je sjedio jedan čovjek.«

Holm pretpostavlja kako je nekad u Brazilu *ter* primarno značio »biti«, odnosno *estar*. U primjeru (5) perifrastični *estar* zamijenjen je glagolom *ter*, što je iz perspektive standardnog jezika potpuno pogrešno, a iz perspektive sociolek-

²⁹ McKinney 1982 prema Holm 1992.

talnih varijanti i prilično stigmatizirano. Rečenica u primjeru (6) predstavljala bi hiperkorektnu upotrebu.

- (5) Desejo boa felicidade para todo que tenham me escutando.
 »Želim puno sreće svima koji su me slušali.«
- (6) Quero que ele esteja a mesma felicidade. »Želim da bude uistinu sretan.«

10 Fonologija

Tendencija prema pojednostavnjivanju sloga često dovodi do ispadanja konsonanata u nedopustivim kombinacijama, npr. *aleg(r)e*. Po tome je brazilski portugalski vrlo sličan kreolskim jezicima Gvinejskog zaljeva, kao i relevantnim afričkim supstratima. Holm pretpostavlja da se struktura sloga današnjeg nestandardnog brazilskog portugalskog razvila u sprezi fonotaktičkih pravila standardnog brazilskog portugalskog, ili bolje rečeno europskog portugalskog i kreolskog jezika čiji je kanonski oblik sloga CV. Dotični se slogovni obrazac u brazilskom dobiva (Mello 1998) sinkopom: *neg(r)o*, *fa(l)sidade* (prin. *gani* < port. *grande*, sant. *kalu* < port. *caldo*), apokopom (uobičajen izgovor infinitiva): *dize(r)*; aferezom³⁰: *(i)maginar* (sant. *zedu* < port. *azedo*), epentezom: *fUlor*, *kI-laro*; paragogom: *meI*, *dorI* (princ. *meze* < port. *mês*); monoftongacijom: *ca(i)xa*, *ag(u)a*, *qu(i)eto*, etc.

Ispadanje finalnih *-s* (*lapi(s)*, *onibu(s)*) objašnjava se istodobnim utjecajem fonotaktičkih i morfosintaktičkih pravila (afričkog supstrata) vezanih uz imensku sintagmu.

Do palatalizacije konsonanata /t/ i /d/ dolazi u glasovnim okruženjima podudarnim s istom pojavom u santomeu. Alternacija /l/ i /r/ (*alto* > *arto*) također se javlja i u santomeu, a u afričkim supstratima [l] i [r] su alofoni istog fonema. Pobornici tradicionalnog pristupa ovu pojavu objašnjavaju isključivo unutarjezičnom tendencijom očitom od galješko–portugalskog gdje, na primjer, konsonantske skupine pl–, cl–, fl– i bl– često daju pr–, cr–, fr– i br–.

Ostale fonološke promjene koje se u ovom kontekstu navode su alternacija /b/ i /v/ (*varrer* > *barrer*), vokalizacija ili u nekim slučajevima depalatalizacija /ʎ/ (*mulher* > *mu[j]er* ~ *mu[l]er*), zatim vokalizacija /ñ/ (*banho* > *b[ãj]o*³¹), i vokalizacija /r/ na kraju sloga (*carne* > *ca[j]ne*).

Kao dokaz kreolizacije važnije su konkretne fonološke podudarnosti s kreolskim jezicima i jezicima supstratima tih jezika od same pojave pojednostavnjivanja slogovne strukture iako se ni to samo za sebe (što zapravo vrijedi za sva kreolska obilježja) ne može uzeti kao dovoljno snažan dokaz o kreolizaciji.

5 Zaključak

U ovom su radu prikazana neka od značajnijih ili frekventnijih gramatičkih obilježja nestandardnog brazilskog portugalskog koja, po nekim autorima, upu-

30 Mello (1998) za aferezu navodi i primjer (*vo*)*cê* što nema veze s postizanjem strukture CV.

31 Mello (1998) ne navodi uobičajenu nazalizaciju prethodnog vokala.

ćuju na kreolizaciju kao osnovni uzrok razlika koje ga dijele od njegova europskog izvora.

Neka obilježja ili tragove obilježja koja posjeduju kreolski jezici različitih leksičkih osnova, a nalazimo ih u brazilskom portugalskom, nisu sama po sebi kreolska već ih tretiramo kao potencijalno kreolska, odnosno kao indikacije o mogućoj kreolizaciji koja se dogodila u jednoj fazi razvoja jezika, samo ako se ona javljaju u skupini. Reducirana glagolska i imenska fleksija ili dvostruka negacija, na primjer, »kreolskija« su obilježja od, recimo, pojava koje se tiču relativizacije ili povratnosti, jer su ona relativno česta i u drugim (srodnim) jezicima. Kada bismo puno više znali o sociolingvističkoj situaciji u Brazilu od početaka kolonizacije, o tipu jezičnih kontakata koji su se odigravali i načinu na koji su se mijenjali kroz povijest, tada bi možda bilo sasvim legitimno gramatičkim strukturama o kojima je riječ dodijeliti status »kreolističnosti«. Iako čisto lingvistički podaci koji se temelje na analizi suvremenog jezika nisu siguran dokaz o kreolizaciji, zanimljivo je da upravo na temelju takvih podataka možda nešto saznajemo o kaotičnoj sociolingvističkoj povijesti portugalskog jezika u Brazilu.

Analizirajući detaljnije način na koji se interpretiraju jezični podaci dobiveni iz brazilskog i europskog korpusa, u svrhu bilo potvrđivanja, bilo pobijanja teorije o kreoliziranosti brazilskog portugalskog, možemo doći do zaključka kako bi bilo potrebno s puno većim oprezom analizirati i uspoređivati dotične podatke. U nekim se, na primjer, radovima pokušalo upozoriti na gubitak glagolske fleksije u europskom portugalskom što bi značilo da dotične dvije varijante portugalskog jezika nisu bitno različite i da se nije moglo raditi o presudno različitim uvjetima razvoja, što ne bi išlo u prilog teoriji o kreolskim tragovima u brazilskom portugalskom. Važno je ipak uočiti da se u tom kontekstu često analiziraju pojave koje samo na prvi pogled mogu biti slične, a osim toga su rezultat sasvim različitih dijakronijskih procesa. Kao što je već naznačeno, strukture kreolskih jezika posebne su po tome što predstavljaju jedan prilično velik broj inovacija (izbjegavam ih nazivati pojednostavnjenjima) koje su se razvile kao posljedica određenog tipa jezičnog kontakta. Potvrdu o »nekreoliziranosti« brazilskog portugalskog ne treba, stoga, tražiti u europskom portugalskom, pogotovo ne u suvremenom jeziku. Treba uzeti u obzir i to da europski portugalski, osim što je u ključnim područjima morfosintakse dovoljno različit od brazilskog, u govornoj (nestandardnoj) upotrebi prima utjecaje brazilskog, dok obratnog utjecaja nema.

Od suvremene se dijalektologije očekuje da će sakupiti i opisati obilježja još uvijek velikim dijelom nedovoljno poznatog korpusa brazilskog portugalskog. Može se pretpostaviti da su kreolska obilježja ili kreolski jezici mnogo prisutnija pojava nego što za to trenutačno postoje pravi dokazi. Ta su obilježja zbog dekreolizacije u opasnosti od »izumiranja«, osim možda onih koja su već dugo prihvaćena kao dio standardnog jezika, ako su uopće kreolskog porijekla.

Konačna interpretacija svih tih podataka ovisit će o postignućima moderne kreolistike. Potrebno nam je jasnije određenje tipologije kreolskih jezika i strože definiranje osnovnih pojmova ove teorije, kojim bi kreolistika trebala u potpunosti opravdati postojanje kreolske lingvistike kao zasebne lingvističke discipline.

Literatura

- Arends, J. /Muysken P. /Smith N. eds. (1995): *Pidgins and Creoles. An introduction*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
- Baxter, Alan N. (1997): »Creole-like features in the verb system of an Afro-Brazilian variety of Portuguese«, A. K. Spears & D. Winford (eds.), *The Structure and Status of Pidgins and Creoles*. Amsterdam: John Benjamins, 265–288.
- Baxter, Alan N. /Lucchesi, Dante (1993): »Processos de descrioulização no sistema verbal de um dialecto rural brasileiro«, *Papia* 2 (2), 59–71
- Bickerton, D. (1984): »The language bioprogram hypothesis«, *The Behavioral and Brain Sciences*, 7, 173–188
- Byrne, F. & Holm, J. eds (1933): *Atlantic meets Pacific (a Global View of Pidginization and Creolization)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam
- Coelho, F. Adolfo (1880): »Os dialectos românicos ou neo-latinos na África, Ásia e América«, *Boletim da Sociedade de Geografia de Lisboa* 3, 129–169
- Cotton, Eleanor C. & Sharp, John M. (1988): *Spanish in the Americas*, Georgetown University Press, Washington, D. C.
- Couto, Hildo H. do (1996): *Introdução ao estudo das línguas crioulas e pidgins*, Brasília: Editora Universidade de Brasília
- Cunha, Celso & Cintra, Luís F. Lindley (2000): *Nova gramática do português contemporâneo*, Edições Sá da Costa, Lda.
- Faria I. H., Pedro E., Duarte I., Gouveia C. A. M., orgs. (1996): *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa*. Lisboa: Editorial Caminho
- Granda, Germán de (1978): *Estudios lingüísticos hispánicos, afrohispanicos y criollos*, Madrid: Gredos
- Holm, John (1988/89): *Pidgins and Creoles*, 2 vols., Cambridge u. a.: Cambridge University Press.
- (1992): »Popular Brazilian Portuguese: a Semi-Creole«, D'Andrade, Eugenio/Kihm, Alain (eds.): *Actas do colóquio sobre crioulos de base lexical portuguesa*, Lisboa: Colibri, 37–66
- (1994): »A semi-crioulização do português vernáculo do Brasil: evidência de contacto nas expressões idiomáticas«, *Papia* 3 (2)
- Holm, J. /Lorenzino, G. A. / Mello, H. R. de (1999): »Differing degrees of restructuring in two vernaculars: Caribbean Spanish and Brazilian Portuguese«, *Crioulos de Base portuguesa*, Associação Portuguesa de Linguística, 201–222
- McWhorter, John H. (2002): »The rest of the story: Restoring pidginization to creole genesis theory«, *JPCL* 17: 1, (1–48)
- Mufwene, Salikoko S. (2002): »Competition and selection in language evolution«, *Selection* 3, 45–56
- Naro, A. J. & Scherre M. M. P. (2000): »Variable Concord in Portuguese: The Situation in Brasil and Portugal, *Language change and Language contact in Pidgins and Creoles*, 235–255, John McWhorter
- Neto, Serafim da Silva (1963): *Introdução ao estudo da língua portuguesa no Brasil*, Rio de Janeiro: Instituto Nacional do Livro
- Parkvall, Mikael (1992): »The alleged creole past of Brazilian Vernacular Portuguese«, *Actas do colóquio sobre crioulos de base lexical portuguesa*, Lisboa: Colibri, 223–245
- Perl, Matthias & Schwegler, Armin, eds (1998): *América negra: panorámica actual de los estudios lingüísticos sobre variedades hispanas, portuguesas y criollas*, Iberoamericana, Madrid; Vervuert, Frankfurt
- Quilis, Antonio (1992): *La lengua española en cuatro mundos*, Editorial MAPFRE, S. A.
- Sebba, M. (1997): *Contact Languages: Pidgins and Creoles*, Hampshire and London: MacMillan Press Ltd.
- Singh, Ishtla (2000): *Pidgins and Creoles, An Introduction*, Oxford University Press inc., New York

- Thomason, S. G. (1997): »A typology of contact languages«, Spears, A. K. & Winford, D. (eds): *The Structure and Status of Pidgins and Creoles*. John Benjamins, Amsterdam, 71–88
- Thomason, S. G. & Kaufman, T. (1988): *Language contact, creolization, and genetic linguistics*, Berkely, CA: University of California Press
- Veiga, Manuel (2000): *Le créole du Cap-Vert (Étude grammaticale descriptive et contrastive)*, Éditions KARTHALA et IPC
- Zimmermann, Klaus ed. (1999): *Lenguas criollas de base lexical española y portuguesa*, Iberoamericana, Madrid; Vervuert, Frankfurt

Creole features of Brazilian Portuguese

A non-standard variety of Brazilian Portuguese, usually called Popular Brazilian Portuguese, displays various grammatical structures which are claimed by some linguists to be traces of prior creolization or some kind of partially broken transmission. Through the supposed decreolization process, Popular Brazilian Portuguese came to a current post-creole (semi-creole) stage. Such creole-like features are, for example, the loss of verb person-number inflection which may be reduced to a single form, the lack of distinctive case-marking on subject and object pronouns, number marking only on the first element of the noun phrase, double negation, etc. The most concentrated amount of these restructurings is found in the rural dialects, such as Helvecian which is usually classified as a true creole, and in the vernaculars of lower social classes in the case of urban speech. The linguists who question these proposals sometimes try to compare the Brazilian to the European variety and claim to have identified the same grammatical structures in the European Portuguese. I tried to show that a closer examination of the linguistic data they present shows that there are no such similarities in the two varieties. Although there is no clear historical nor linguistic evidence to prove the creolization hypothesis, it still cannot be disproved by comparing modern European and Brazilian Portuguese.

Ključne riječi: kreolski jezici, kreolizacija portugalskog jezika, portugalski kreolski jezici (Brazil), dekreolizacija, morfosintaksa, dijalektologija

Key words: creole languages, creolization of the Portuguese language, Portuguese-based creole languages, decreolization, morphosyntax, dialectology